

İktisatta Zihniyet ve Metodoloji: Liberal Bir Perspektif*

Yıldıray Arsan**

Bu yazıda, iktisadî olayların kavranışı, değerlendirilişi ve bunlara çözüm aranması safhalarında düştüğümüz metodolojik ve zihniyetle ilgili bazı genel yanlışları gözden geçireceğiz.

Kâr Kavramına Bakış

İktisadî zihniyetimizde oldukça pekişmiş ve tasfiyesi oldukça zaman alacak gibi görünen yanlışlarımızdan biri, “kâr” kavramına bakış açımızdır. Analitik bir düzlemde üretim faktörlerinden sadece birinin gelir bölüşümünden aldığı payın adı olarak geçiştirilen bu kavram, biraz yakından bakıldığında, öteki faktörlerin gelirlerini belirlemek gibi bir özelliğe sahiptir. Çünkü o, ne denli verimli olursa olsunlar, kendisi devreye girmedikçe üretime sokulamayacak olan diğer üretim faktörlerini de birlikte sürükleyen veya atıl bırakan bir faktörün, teşebbüs faktörünün ödülüdür. Bu ödülün, toplumların gözündeki meşruiyet derecesi ve seviyesi, tarihte onların maddî bakımdan gelişmişlik seviyesiyle başat gitmiştir demek abartılı olmaz. Üretime katılarak gelir bölüşümünden pay almaları, kendilerini biraraya getiren teşebbüs sahibinin alacağı kararlara bağlı olan emek, sermaye ve hammadde sahip-

---

* *Polemik*, Mart-Nisan 1994 No:12.

** İktisat profesörü. (1945-2004)

leri ekmeklerini kazanabilmek için, “yatırım” denilen hamlenin ne kadar belirleyici olduğunu herkesten iyi bilirler.

Kazanmaya yönelik insan gayretini kınayan zihniyeti aşamayan iktisadî teşebbüs olayının mahkûmiyeti toplumların çağlar boyunca geri kalmışlığının en büyük sorumlusudur. Tarihte, iktisadî gelişmenin, kâr fırsatlarını değerlendirebilen müteşebbis sınıfın gelişmesine izin veren zihniyet değişikliği ile birlikte hız kazanması düşündürücüdür. Geri kalmışlık olgusunu, gelişmemiş ülkelerin kaynak yetersizliğinden çok, bu kaynakları biraraya getirerek yatırım olayını gerçekleştirecek müteşebbis sınıf eksikliğine bağlayan iktisatçı Hirschman, bu durumu “yatırım yapma kapasitesi yetersizliği” şeklinde tanımlamakta ve gelişme sürecinin en önemli dar boğazı olarak nitelemektedir.

Millî gelirin oluşum sürecinin ilk safhası, öteki üretim faktörlerini üretime sokma kararının alındığı hayatî önemi haiz bir safhadır. Bu aşamada alınacak karar doğrultusunda yapılacak yatırım harcamalarının, gelir çoğaltan katsayısının büyüklüğünce millî geliri arttırdığı kabul edilir. Keynes'ten itibaren adeta mekanize edilmiş iktisat teorisinin, millî gelirin oluşum ve büyüme sürecine ilişkin şemasında ağırlık, çoğaltan katsayısına verilmiş olup, sürecin kaynağı, yatırım kararı aşamasını geleceğe ait beklentileri oluşturan çok sayıda etkenin yarattığı ve yatırım iklimi olarak adlandırabileceğimiz psikolojik boyut pek önemsenmemiştir. Yatırımın marjinal verimliliği denilen, yatırımcının gelecekte elde etmeyi umduğu hasılat dizisini sermaye malının bugünkü arz fiyatına eşitleyen oran olarak anılan kârlılık kavramının yeri sadece analitik bir işleve indirgenmiş, ardındaki tecrübî dünya görüşünü yansıtan kapitalist refleksin önemi yeterince vurgulanmamıştır. Bu önemli nokta ihmal edildiği içindir ki, gelişmekte olan ülkelerde yetersizliği özellikle bariz olan yatırım hamlelerine etki eden olumsuz faktörler üzerinde gerekli hassasiyet gösterilmez. Sözelimi, enflasyon olayının, daha çok gelir dağılımını bozucu sosyal etkisi vurgulanırken, gelirin kendisini yaratan yatırım kararını ne kadar olumsuz etkilediği pek sorgulanmaz. Aynı şekilde, ülkede vergi adaletsizliği tartışılırken, vergi yükünün daha çok çalışan sınıfların omuzlarına bindirildiği sermaye ve kurumlar vergisi oranlarının düşüklüğü dile getirilir. Aynı şekilde, millî gelir dağılımındaki adaletsizlikten söz edilirken, çalışan sınıfın payının düşüklüğünden, kâr ve faiz gelirlerinin yüksekliğinden söz edilir, fakat kârın ücret gelirlerini de yaratan bir faktörün payı olduğu unutulur. Düşüklüğünden yakınılan ücret gelirlerini yükseltmenin sağlıklı yolunun sosyal mevzuat zorlamasından değil, emek talebinin yükseltilmesinden, yani emek faktö-

Piyasa

rünün nispi olarak kıtlaştırılmasından geçtiği unutulduğu için, emek talebini yaratacak yatırım hamlelerinin duyarlı olduğu kârlılık oranlarına hak ettiği önem verilmez. Başka bir anlatımla, uzun dönemde ücretleri yükseltme trendine sokacak gücün kaynağının yükselen kâr imkânları olduğu gerçeği ya farkedilmemekte yahut da bazı organize çıkar gruplarının kısa vadeli popülist dayatmaları nedeniyle topluma yeterince anlatılmamaktadır.

Teşebbüs kapasitesinin millî geliri arttırıcı boyutunu özellikle vurgularken, öteki üretim faktörlerinin daha az verimli olduğunu kastetmiyoruz. Aksine, vurgulamak istediğimiz şey, ne kadar verimli olursa olsunlar, öteki faktörlerin ancak müteşebbis tarafından üretim sürecine sokulabilmesi, yani toplumun üretken kaynaklardan ancak müteşebbisin yatırım kararıyla yararlanabilmesidir.

Müteşebbisin geliri olan kârın, iktisadî gelişme açısından son derece önemli bir özelliği de, tasarruf edilerek yatırıma dönüştürülme potansiyelinin en yüksek gelir türü oluşudur. Yatırımcı, yani müteşebbis, varlığını sürdürmek, rakiplerince geçilmemek ve sonunda piyasadan tasfiye edilmek için devamlı olarak yatırım yapmaya, teknolojisini yenilemeye mahkûmdur, işte millî geliri büyüten şey de, müteşebbislerin kendilerinin iddia ettikleri gibi millî ekonomiye yeni tesisler kazandırarak “vatana, millete hizmet etme” arzularından çok, piyasadan tasfiye edilme korkusuyla sürekli olarak yatırım yapmaya mahkûm oluşlarıdır. O hâlde geliri büyüten güç, müteşebbis sınıfının vatanperverliğinden ziyade menfaatperverlik boyutudur. Oysa öteki üretim faktörleri için, rakiplerince geride bırakılarak yokolma tehdidi söz konusu değildir; Müteşebbis ise. iktisadî hayatıyetine yönelik rekabet tehdidi yüzünden kârının büyük kısmını tüketime değil üretime harcamak zorunda kalır. Gerçi, daha zengin olarak yüksek tüketim imkânlarına ulaşabilme arzusu, başlangıçta insanları kapitalist olmaya iten temel dürtüdür. Ancak, unutulmamalıdır ki, bir firma sahibinin, basın yayın araçlarıyla yeterince teşhir edilebilme kabiliyetine sahip lüks yaşama modelinin gerektirdiği tüketim harcamalarının kâr gelirinin içindeki payı öteki gelir gruplarındakinden daha düşüktür. Ancak görüntü malzemesiyle iş yapabilen medyanın etkisinde kalan toplum olayın bu tarafını takdir edememektedir. Aslında toplumun tepkisini çeken lüks tüketim eğilimi yüksek olan insanlar, gayretsiz para kazanmaları devlet tarafından mümkün kılınmış insanlardır. Çok kazanarak çok harcayan insanla kapitalistin özdeşleştirilmesi oldukça yaygın bir hatadır. Çünkü, yukarıda vurguladığımız gibi, kapitalist, kazancının büyük kısmı ile yatırım yapmaya mahkûm bir kişidir. Yüksek kazançların kaynağı, zaman içinde kendini üreten faaliyetler dizi-

sinden çok, tek bir zaman noktasında azamî kâr sağlayan spekülâtif hamlelerden oluştuğu sürece lüks tüketim olasılığı yükselir. Rekabet tehdidine karşı korunmuş kolay kazancın kolayca harcanması doğaldır.

Faaliyet çeşitlerine ve zamana göre değişen kâr oranlarındaki dalgalanmalar, ekonomide etkin kaynak tahsisini sağlayan bir mekanizmadır. Ne var ki, bu mekanizma özel veya devlet tekelleri ya da abartılı teşvik ve koruma politikalarıyla işlevini yapamaz hâle getirilmektedir. Ekonomide gerek finans gerekse imalat sanayiindeki payının ağırlığı nedeniyle, kamu iktisadî kuruluşlarının siyasî iktidara yakınlık derecesine göre sağladığı fevkalâde kâr imkânları, serbest rekabet piyasasının sağlıklı göstergelerine göre oluşacak meşru kâr oranlarıyla karıştırılmakta ve toplumsal tepkilere yol açmaktadır. İnsanları yatırım gayretine sevkedebilme şansı, aralarında devlet teşvik ve korumalarına mazhar olabilenlerin, ötekilere oranla sağlama aldıkları fahiş kâr imkânlarına son verebilme şansına bağlıdır. Ancak, ülkemizde haksız ve yüksek bir kâr imkânı sadece kamu vicdanını zedeleyen sosyal boyutuyla değerlendirilirken, çabasız kazanç sağlayabilme olayının üretken faaliyetlere girişme heveslerini zayıflatma boyutu üzerinde durulmamaktadır.

İktisadî “Bağımsızlık”

Başka bir yanlışımız, bağımsızlık kavramına iktisadî bağlamdaki yaklaşımımızla ilgilidir. Şu kadarını söyleyelim ki, bağımsızlık, kıt kaynakların etkin kullanımını ilgilendirdiği ölçüde iktisatçının pek barışık olmadığı bir kavramdır. Kendi kendine yeterli olma arzusunun, devletlerce siyasî bir hedef olarak benimsendiği dönemlerden düşünce hayatımıza miras kaldığı anlaşılan bu kavramın iktisadî hayat üzerindeki tahribatı sanıldandan büyük olmuştur.

İnsanoğlu, bir yandan yaşamını sürdürebilmek, öte yandan da yaşamının koşullarını iyileştirebilmek için, kendi dışında üretilmiş malları kullanmaya başladığı andan itibaren başkalarından bağımsız olarak yaşayamayacağına bilincine ulaşır. Kullandığı mallar karşısında bir bedel ödemek zorunda olduğunu gören insan, bu bedeli üretim sürecinin şu veya bu aşamasına katılarak ödemektedir. Çalışması sonunda kazandığı şeyle insan, yalnız başına kaldığında üretmek zorunda kalacağı herşeyi başkalarına yaptırabilme imkânına kavuşmaktadır. Başkalarının ürettiği mallara ve hizmetlere talip olmayan insan ya onları kendi başına üretmek zorunda kalarak yeterince uzmanlaşmadığı için bir yandan zamanını bir yandan da kullandığı kaynakları israf etme durumunda, ya da ihtiyaç listesinde yer alan şeylerin pek çoğundan vazgeçerek refah düzeyini düşürmek zorunda kalacaktır. Bu iki tercihten birincisinin maliyeti sosyal, ikincisinininki ise

bireyseldir. Görüldüğü gibi, bireysel düzeyde alınacak bir bağımsızlık kararının topluma kaynak israfı şeklinde yansıyan bir bedeli vardır. Buna karşılık, bireyin, düşük bir refah düzeyine razı olarak sosyal üretim sürecinden bağımsız kalmasının millî gelire yapabileceği katkıyı yapmaması şeklinde beliren bir potansiyel bedeli de söz konusudur. Özetle, bireyin ekonomik olarak kendine yeterlilik kararının, bir yandan kaynak israfı, bir yandan da millî gelire yapabileceği potansiyel katkıyı esirgemesi şeklinde beliren, her hâlükârda sosyal nitelikli bir maliyet vardır.

Kişisel düzeyde bile sosyal maliyeti olan ekonomik bağımsızlık arzusunun uluslararası izdüşümü bu maliyeti küreselleştirmektedir.

İktisat ilminin temel uğraşısı, insanoğlunun birim emek sarfıyla elde edebileceği tatmin imkânlarını, yani refah düzeyini, mümkün olduğu ölçüde arttırmanın çarelerini araştırmaktır. İnsan, “yeryüzü üretim kompleksi”nin değil de, ulusal sınırların küçülttüğü bir alanın varlığı olarak algılandığında “mümkün olan”ın düzeyi ister istemez düşmektedir. İktisat teorisi, yöresinde ayakkabı imalatını da herkesten daha iyi yapabilen en iyi terzinin, ayakkabıcılığı daha az yeteneklilere bırakıp sadece terziliğe soyunması hâlinde, hem daha fazla elbise hem de ayakkabı üretimine vesile olarak gerek kendisinin gerekse ayakkabıcıların daha fazla elbise ve ayakkabı tüketebilme imkânına kavuşacağını kanıtlamıştır. İktisatın bu temel ilkesinin uluslararası düzeyde tercümesi, genel teknolojik düzeyleri ne kadar yüksek olursa olsun, ülkelerin kaynaklarını görelî olarak en kârlı alanlara tahsis edip, geri kalan üretim dallarını başka ülkelere bırakmasının dünya toplam refahını arttırmasıdır. Ülkelerin hangi dallara kaynak tahsis edildiğinde en kârlı yatırımı yaptıklarının belirlenmesi ise uluslararası mal ve faktör dolaşımını engelleyen korumacı gümrük duvarlarının kaldırılması ve teşvik politikalarına son verilmesi ile mümkün olabilir.

Merkantilist bir dönemden tevarüs edildiği anlaşılan, ne pahasına olursa olsun bağımsız millî sanayi ve millî teknoloji saplantısının yok edilmesi veya hiç olmazsa yumuşatılması oldukça zaman alacağı benzetilmektedir. Dünya ticaretini mümkün olduğunca serbestleştirmeyi amaçlayan GATT anlaşmasının bu konuda ümit ışığı yaktığı kabul edilmelidir. Bu anlaşmayı izleyecek bir kaç yıl içinde, gerek sanayileşmiş gerekse az gelişmiş ülkelerde milyonlarca yeni iş imkânının yaratılabileceği uzmanlarca ifade edilmektedir. Unutulmamalıdır ki, dünyanın şimdiye kadar karşılaştığı en dramatik ekonomik tabloyu yansıtan 1929 krizinin en büyük sorumlusu, ülkelerin aşırı boyutlara ulaşmış olan korumacı politikaları olmuştur.

Bağımsızlık ve “Ağır Sanayi”

Bağımsız bir sanayileşme modelinin kaçınılmaz yöntemi, ülkede neye mâl olursa olsun, donatım ve ara malları üretecek ağır sanayinin inşası programı olacaktır. Yakın zamanlara kadar iktisadî kalkınma literatürüne hâkim olan zihniyet, ekonomik işlevselliğinden çok teknik cazibesıyla dikkati çeken girdi-çıkıtı tablolarında ara mallar sanayinin önemini aşırı biçimde abartmış ve onları gelişmekte olan ülkeler için “sanayileştiren sanayiler” olarak niteleyip yüceltmmişti. Oysa herhangi bir sanayi dalının sanayileştiricilik kabiliyeti teknik olmaktan çok ekonomik niteliklidir. Çünkü üretim teknik bir olay olmakla beraber, yatırım kararı gerek mal gerekse faktör piyasalarındaki fiyat değişmelerine göre şekillenen ve son tahlilde, değişik üretim fonksiyonları arasında seçim yapmayı da içeren ekonomik bir olaydır. Kalkınma olayını, maliyet ve hasılat değişkenlerini oluşturan fiyatlar sisteminden soyutlayarak çeşitli faaliyet dalları arasındaki teknik katsayılar sisteminin üzerine inşa edecek kadar daraltan zihniyet, iktisatçı zihniyeti değil mühendis zihniyettir. Kalkınma politikalarına damgasını vuran ve iktisadî mühendisleşiren bu zihniyet, ne yazık ki, yakın zamanlara kadar politik iktidarlar üzerinde etkili olabilen iktisatçıların adeta kutsadığı bir zihniyettir. Kalkınma sürecinde mühendis yaklaşımı; kullanılan kaynakların nispi kıtlığının belirlediği sosyal maliyet endişesi taşımadığından, ekonominin öteki sektörlerinde yaratacağı üretim düşüşlerine de duyarsızdır. Oysa iktisatçı açısından sorunun canalcı boyutu maliyet boyutudur. Çünkü sosyal maliyet kaygusundan soyutlandığı sürece yapılmayacak yatırım yoktur. Kaldı ki, sorun sadece üretimle de bitmemektedir. Üretilenin satılabilmesi gerekecektir. Bu yüzden fiziksel olarak ne denli verimli olursa olsun, bir yatırım gerekli ölçüde tüketim talebiyle karşılaşmadığı sürece iktisaden verimsiz bir yatırımdır. Başka bir anlatımla, teknik verimlilik ve iktisadî verimlilik farklı kavramlardır.

Gelişmekte olan ülkelere yakın zamanlara kadar ekonomik bağımsızlığın zorunlu şartı olarak tavsiye edilen ve sanayileştiren sanayiler olarak takdir edilen ağır sanayinin bedeli isminden de ağır olmuştur. İlk olarak, bağımsız kalkınma sanayileri sermaye yoğun yatırımları gerektiren sanayilerdir. Bu sanayiler yardımıyla kalkınmaya talip olması tavsiye edilen az gelişmiş ülkeler ise, tarifi gereği, sermayeleri kıt olan ülkelerdir. İnşası büyük masrafları gerektiren bu sanayiler bir kere kurulduktan sonra, sermaye bakımından zengin gelişmiş ülkelerin teknolojilerini daha hızlı ve rahat yenileyebilen aynı türden sanayilerin rekabetine maruz kalırlar. Dolayısıyla, koruyucu önlemler alınmadığı sürece ayakta kalmaları imkânsız denecek kadar güç-

Piyasa

tür. Koruyucu önlemlerin anlamı ise, yabancı sanayi mamullerine oranla ne kadar pahalı olurlarsa olsunlar, yerli sanayi mamullerinin kullanılması zorunluluğudur. Daha teknik bir anlatımla, ülkede yabancı malların rekabetine karşı koruma gereği hissetmeden yaşamını sürdürebilen üretim dallarında çalışan insanların, korunmuş sanayilerin ürettiği mallardan belli bir miktarda alabilmek için çalışmak zorunda kalacağı iş süresinin, söz konusu mallardan aynı miktarda dışarıdan ithal edilebilmesi için harcamak zorunda kalacağı iş süresinden daha uzun olması kaçınılmazdır.

Özelleştirme

Günümüzde hızla gelişen medya, küreselleşme ve sosyalist bloktaki çözümler gibi müthiş değişikliklerle eş zamanlı olarak ortaya çıkan olgulardan biri de, hızla uluslararası gündeme giren özelleştirme programlarıdır.

Sosyalist sistemde tahminlerin ötesinde bir hızla yaşanan çöküş, serbest piyasa ağırlıklı ekonomilerle devlet ağırlıklı ekonomilerin performanslarının karşılaştırılması gereğini gündeme getirmiş, sonuçta, birinci tür ekonomilerin ikincilere oranla daha başarılı oldukları dünya kamuoyunda tesbit ve tescil edilmiştir. Sonuçta, iktisat teorisinin temel mesajı doğrulanmıştır. Kaynak tahsis sistemleri “tüketici egemenliği”ni kabul ettiği ölçüde refah üreticisidir. Bu egemenliğin sınırlarının en fazla genişletilebildiği sistem ise müdahalesiz ve rekabetçi bir fiyat sistemidir. Buna göre, yükselen fiyatlar, toplam talebe göre toplam arzın, yani üretimin yetersiz kaldığının sinyalini verirler. Ekonomide temel işlevi sürekli olarak yüksek kâr alanlarını kollayarak yatırım yapmak olan girişimci, fiyatlar sisteminin yolladığı bu sinyallere herkesten daha duyarlıdır. Fiyat yükselişini, ilgili üretim dalında bir arz yeterliliğinin işareti olarak algılamakta gecikmeyen girişimci ya âtıl kaynakları bir araya getirerek ya da hâlen istihdam edilen kaynaklara daha yüksek bedeller ödeyerek yatırım yapacaktır. Boş duran kaynakları kullanmanın toplumsal maliyeti sıfır kabul edilir. Hâlen kullanılmakta olan kaynakların topluma maliyeti ise, bu dallardan çekildikleri zaman sebep olacakları üretim kaybıdır. Ancak, başka alanlarda çekilseler de, kaynaklar, fiyatları yükselmiş olan malların üretimi için kullanılacağından, sözünü ettiğimiz sosyal maliyet daha kârlı bir üretimin ödenmesi gereken bir bedeli olacaktır.

Piyasada teşekkül eden fiyatları veri olarak kabullenen girişimcilerin kâr elde edebilme imkânları, maliyetlerini ne kadar düşürebileceklerine bağlıdır. Maliyetin düşürülmesi demek, üretilen mal birimi başına kullanılan kaynak miktarını azaltmak demek olduğundan, yatırımcılar arasındaki re-

kabet toplumun kaynaklarının daha ekonomik kullanımına yol açacaktır. Böylece, tüketicilerin en fazla tercih ettikleri malların mümkün olan en düşük fiyatlarla üretimi gerçekleştirilmiş olacaktır. Anlaşılacağı gibi, böyle bir sistemde, gerekli fiyat-maliyet paritesini tutturamayan işletmelerin yaşama şansları yoktur. Daha açık bir deyişle, birim maliyetini birim satış fiyatının altında tutmayı beceremeyen firmalar için kaçınılmaz son, iflas etmek ve ilgili üretim dalından çekilmektir.

Yukarıda çizdiğimiz mekanik şema, özel mülkiyet ve serbest rekabet şartlarının geçerli olduğu bir düzene ait şemadır. Oysa, işletmelerin devletin elinde bulunması hâlinde zarar ve iflas ilişkisi kopmaktadır. Yani, tüketici denilen kitlenin fiyatlara yansıyan tercih kararlarının karşısında gereken maliyet ve kalite sınavını geçemeyen bir firmanın özel bir firma olması hâlinde yerini kaynakları daha verimli ve ekonomik kullanan birine terketmesi kaçınılmazken, bir kamu firması olması hâlinde ise, yerini daha etkin kullanabileceklere bırakması şart değildir. Görüldüğü gibi, bir özel kesim firması için başarısızlığın bedeli iflas iken, bir kamu firmasının iflas ve tasfiyesi söz konusu olmamaktadır. Piyasa ekonomilerinde iflas olayı sanıldığı gibi trajik bir şey olmayıp, firma için fiyat-maliyet dengesini tutturamamanın bir müeyyidesidir ve kaynakları daha verimli kullanmaya arzulu yatırımcılara kaydıran bir olaydır.

Firmaların, bireysel başarısızlıklarına rağmen para, maliye ve fiyat politikalarıyla desteklenerek sürekli kaynak israf eden odaklar olarak yaşatılmasının ağır bir toplumsal maliyeti vardır. Çünkü bu tür firmaları destekleyen fonların kaynağı, son tahlilde, toplumsal bir gayretin alın teriyle üretip devlete ödediği vergilerdir. Bir firmanın kendi başına zarar etmesinin, sosyal faydayı arttırdığı sürece önem taşımayacağı gibi oldukça yaygın bir düşünce vardır. Söz gelimi, başka firmalara ucuz girdi sağlayan bir firmanın, sonunda zarar da etse, öteki firmaların maliyetini düşürmek gibi bir sosyal faydasından söz edilir. Aynı şekilde, bir firmanın öteki firmalara, “dışsal ekonomiler” diye tabir edilen, ilerde istihdam edecekleri işgücünü yetiştirip eğitmek, sınaî alt yapının oluşmasına hizmet etmek, yeni kurulacak işyerlerine gerek kendisinin gerekse çalıştırdığı işçiler yoluyla piyasa oluşturmak gibi faydaları olabilir. Yatırım projelerinin değerlendirilmesinde “kamu yararı” diye anılan yan faydaları yaratma konusunda kamu iktisadî teşebbüslerinin ayrıcalıklı konumları özellikle vurgulanır. Ancak, sözünü ettiğimiz faydaların, ekonominin genel tablosunda yarattıkları maliyetlerden arındırılarak net rakamlarla nicelleştirilmeleri imkânsız denecek kadar zordur. Kaldı ki, bu tür faydaları abartmak, zarar eden bir KİT’in yaşamını olduğu

kadar, başarısız tüm özel firmaların da aynı nedenlerle desteklenmeleri talebini de meşrulaştırır. Çünkü hangi sektöre ait olurlarsa olsunlar, firmalar kendi muhasebe kayıtlarında görünmeyen ve nicelleştirilemeyen dışsal faydalar yaratırlar. O halde verimsizliğin müeyyidesi ne olacaktır?

Sosyal fayda konusunda, işletmelerin, yeni istihdam yaratma, döviz tasarrufu sağlama gibi kapasiteleri özellikle işlenir.

Bir firmanın istihdam yaratma kapasitesi, zaman içinde üretken faaliyetlerinin piyasada talep seviyesindeki değişimlere göre genişleyip daralmasına bağlı olarak belirlenen, oldukça esnek bir büyüklük olup peşinen bilinmesi son derece zordur. Oysa bir KİT için böyle bir sorun yoktur. Çünkü bu işletmelerin istihdam hacmine piyasa koşulları değil, siyasî otorite karar verir. Özel bir firma için istihdam edilen işçi bir üretim faktörü-yken, KİT'lerde çalışan işçiler birer seçmendir. KİT'lerde özel bir firmanın para kazanma arzusunun yerine seçim kazanma kaygusu geçer. Ne var ki, birincilerin hem sahibi hem de sonuçları özel iken, ikincilerin sahibi toplum, hedefleri ise ne denli toplumsal görünürse görünsün, siyasetçinin tercihiyle "özel"leşmektedir. Daha açık bir deyişle, toplumun kaynakları KİT'ler aracılığıyla, halka vadedilmiş olan siyasetten ziyade, siyasetçiyle özelleşmiş amaçlar için kullanıldığından, özel çıkarlar, son tahlilde, toplumsal fonlarla finanse edilmiş olmaktadır. Siyasetçilerin, iktisadî verimlilik endişesi taşımadan, kamu yatırımlarının kendi seçim bölgelerinde gerçekleşmelerini istemeleri boşuna değildir. Yani, amaç, pratikte özelleşmektedir.

KİT'lerin gerek kuruluş yeri, gerekse istihdam ve fiyat politikaları siyasî otorite tarafından belirlenir. Her ne kadar fiyat tespit işi işletmelere bırakılmışsa da, bu politikanın da siyasî iktidarın vereceği icazet sınırlarını zorlaması mümkün değildir. İstihdam hacmi, fiyat seviyesi, üretim kapasitesi ve kuruluş yeri gibi işletmenin ekonomik verimliliğini belirleyecek stratejik boyutlarının, kamu yararı göstergesiyle siyasî irade tarafından belirlenmesi, KİT sisteminin potansiyel verimsizliğinin en önemli nedenidir. Sistemin, en iyi işletmecilik bilgisiyle donatılmış yetenekli kişilerin yöneticiliğe getirilmesiyle düzeltilme şansı da söz konusu olamaz. Çünkü böyle bir yeteneğin başarısını belirleyecek etkin kaynak kullanımı KİT sisteminin kaygusu değildir.

Bu konuda göze çarpan başka bir yanılgımız da, KİT sisteminde kârlılık ve verimlilik kavramlarını birbirine karıştırmamızdır. Faaliyet dalında tekeli bir konuma sahip bir KİT'in, ne kadar hantal bir maliyet yapısına sahip olursa olsun, mamul fiyatlarını istediğince yükseltmek suretiyle, kâr eden bir işletme hâline gelmesi pekâlâ mümkündür. Ancak bu tür bir kârlılığın, yalnızca birim maliyeti düşürme gayretiyle gerçekleştirilebileceğini

gören serbest rekabet piyasası firmalarının kârlılığıyla karıştırılmaması gerekir. Tekelci imkânları sayesinde uygulayabildikleri yüksek fiyatlarla kârlı görünen KİT'lerin rekabetçi bir piyasada yaşaması mümkün olamaz.

Sonuç

Yukarıda ancak birkaç tanesine değinebildiğimiz, iktisadî olayları değerlendiriş hatalarımız, temelde, milyonlarca üretici ve tüketici birimini ülke ekonomisi adıyla toplu bir potada eriterek devletin meşru müdahale konusu yapan anti-liberal bir zihniyetin ürünüdür. Bu zihniyet, üretici ve tüketicileri birbirinden bağımsız refah ve üretim fonksiyonları olan birer mikro ekonomi olarak kabul edemeyen bir zihniyettir. Bireysel refah arayışının gerektirdiği kazanma arzusu ve risk üstlenme özgürlüğünün sınırlarını ancak millî gelirin büyüme hızı, sosyal adalet, tam istihdam, ödemeler dengesi gibi makrolaşmış hedeflere göre belirleyen bir yaklaşımın pratikteki sonuçlarının ne kadar iktisadî olduğu tartışılmalıdır. İktisadî olay refah arayışı kadar bir maliyet olayıdır. Bu iki değışkене oturtulan iktisadî rasyonellik ilkesinin geçerli olabileceği ekonomi ise, kullandığı kaynakların gerçek sahibi olan üretici ve tüketiciyi bireysel düzeyde ele alan mikro ekonomidir. Bu nokta ihmal edildiği içindir ki, siyasal iktidarlar, gerçekleştirdikleriyle övündükleri makro hedeflerin maliyetini toplumdan gizleyebilmekte, erteleyebilmekte, işin faturasını ödeme zamanı geldiğinde ise siyasî krizlere ve sonuçta demokratik rejimin kesintiye uğramasına neden olarak, adeta ara rejimlere sığınmaktadırlar. Bu yüzden demokrasi, ancak, her bireyin girişim özgürlüğü kadar, eylemlerinin sorumluluğuna da sahip olduğu, devletin sadece klâsik fonksiyonlarının güçlendirildiği serbest piyasa ekonomilerinin rejimidir.